

Folklorşünas əlim
Əli Saminin "Qaşqaylar və
onların folkloru" kitabını oxuculara təqdim edirik

əvvəl ötən saylarımızda

Əminin dediyinə görə, Gülistani-İrəm

Səlcuqlular dövrü Şirəzda salınmış bağlardan günümüzdə gəlib çatanıdır. Gülistani-İrəmə daha çox yeniyetmə və gənclər dəstə-dəstə gəlirlər. Geyimlərinin, danışdıqlarından aydın görünür ki, yerli turistlərdir. Xarıclər burada az-az gözə dəyir. Şair Əvəzullah Səfərinin verdiyi bilgiyə görə, İrəm bağı Qaşqay xan-larının sarayıdır. Cənub dövründən bu başsaray Qaşqay elxanlarının olub. İslamda mülk toxunmaz olsa da, İrəm bağı iki dəfə Qaşqay elxanlarından alındı.

Bir dəfə Mətlul xan dövründən sonra sıralı Basirətmük aləsi bu bağı ələ keçirib. İsmayıl xan Sövləddövlə güclənəndə bağı yenidən alır və orada yaşayır. Hökumət qüvvələri ilə Qaşqay elxanları arasında baş verən Simonur savaşındən sonra Pahləvilər binası müdairə etdilər. Bu dəfə də bağı Şirəz feodalılarından və hakimiyyətə yaxınlığı ilə seçilən Qəvəmimülkərin əlinə keçir. Lakin Xosrov xan bağı yenidən pul ilə alır. İran İslam inqilabının ilk illərində Xosrov gücləndikdən sonra bağı hökumətə əlinə keçir. Sonra da muzeyə çevirir. 33 Qarıbəmə gələn o oldu ki, başqa muzeylərə bəna sahibli haqqında geniş bilgi verirdiyi halda, İrəm bağını və oradakı sarayın sahibli olan Qaşqay elxanları haqqında demək olar ki, ciddi bir bilgi verim. Əmin bəylə Qaşqay xanlarının sarayında Sədi və Hafizlə bağı az bildiyim məsələlər Şirəz gələnlərinin əx çox getdikləri yerlər arasında Hafiz və Sədi Şirəzliklərin türbələri durur. Hər iki türbə şəhərin köhnə məhəllələrində yerləşsə də, bir-birindən xeyli aralıdadır. Biz də hər iki məqbərə kompleksinə gəldik. Gediş-gəlişin çətin və yorucu olduğu bir dövrdə Azərbaycanla Şirəz arasında sıx əlaqənin olduğunu dair xeyli faktlar rastlaşdım. Sədi Şirəzinin türbəsinə ziyarət edərkən Cəfər bəy sair haqqında xeyli bilgi verdi. Əsasən "Gülistan" və "Büstan" əsərlərinin müəllifi kimi tanınan, kitabları Azərbaycan mədrəsələrinin məktəb adlandırılan birinci mərhələsində tədris vəsaiti kimi istifadə edilən Sədi haqqında ensiklopediyalarda, kitablarda, dərgilərdə çox yazılıb, haqqında sənədi filmlər çəkilib. Ona görə də, mən sair haqqında xeyli bilgi verməyib, Azərbaycan oxucusunun diqqətindən kənarda qalan məsələlərdən söz açmaqda gəlişəcəyəm. 34 Şəkildə soldan Sami Sərdarimilli, Əli Şamil, Nürəddin Parilə Şeyx Müsləhəddin hörmət əlaməti olaraq bilgilən hakimi Səəd Zənginin oğlunun adını özünə laəbəb götürüb. Saqlıq Türklərindən olan

Səəd Zəngi oğlu Atabəylər dövründə Fərs əyalətinin hakimi olub. Atabəylərin buradakı hakimiyyəti təxminən 140 ilə yaxın, yəni 543-684-cı (miladi 1149-1285) illəri əhatə edir. Atabəylər Səlcuqların dövründə təşkil edilmiş bir idarəetmə sistemi idi. Atabəylər zamanında Fərs əyaləti xeyli abadlaşmış, kəhrizlər, su quyuları qazılmış, karvansaralar tikilmiş, ticarət, əkinçilik, heyvandarlıq inkişaf etmişdir. İstər Səadin, istərsə onun oğlu Əbubəkirin zamanında Fərs əyalətində dinc-

ölümündən onca tərk edib. 36 Sami Sərdarimilli bir az fikrə gətirdi. Dedi ki, indiyədək belə bir sənəbat eşilməmiş. Hələdə döndə Hafiz əzber bilən, onun şeirlər haqqında yazılan diqqətlə oxuyan tanışlarından xəbər alaraq, Belə bir fakt olsa bizim üçün də qürurverici olar. Hafiz Şirəzinin türbəsi önündə Hələdə Sami bəy bir neçə dostuna zəng vurdu. Onlar dedilər ki, Hafiz "Divanı"nda 20 mısradə türk sözü işlədilib. Onun da çoxu, yağmaçı, çəpovul, talançı anlamındadır. Bir dəfə İmadəddin adını çəkib. O da İmadəddin Nə-

li tacir qapını yenidən tikdirib. Məşinlərən ayrılardan, gediş-gəliş çoxaldandan sonra yolu genişləndirmək lazımdır. Qapıdan 10-15 metr aralıda yeni dördşərtli yol çəkilib və qapı bir bəzək elementini kimi saxlanaraq ətrafı abadlaşdırıldı. Qapının yanındakı dağda son illər xeyli abadlıq işləri aparılıb və ora turistlik bir məkana çevrilib.

Əminin dediyinə görə, Gülistani-İrəm Səlcuqlular dövrü Şirəzda salınmış bağlardan günümüzdə gəlib çatanıdır. Gülistani-İrəmə daha çox yeniyetmə və gənclər dəstə-dəstə

pleksinə gətdik. Gediş-gəlişin çətin və yorucu olduğu bir dövrdə Azərbaycanla Şirəz arasında sıx əlaqənin olduğunu dair xeyli faktlar rastlaşdım. Sədi Şirəzinin türbəsinə ziyarət edərkən Cəfər bəy sair haqqında xeyli bilgi verdi. Əsasən "Gülistan" və "Büstan" əsərlərinin müəllifi kimi tanınan, kitabları Azərbaycan mədrəsələrinin məktəb adlandırılan birinci mərhələsində tədris vəsaiti kimi istifadə edilən Sədi haqqında ensiklopediyalarda, kitablarda, dərgilərdə çox yazılıb, haqqında sənədi filmlər çəkilib. Ona

Qaşqaylar və onların folkloru

lik, əmin- 35 amaniq olub. Buna görə də, Səadi Atabəylər dövrünü tərifləyərək yazır: "Bizim ən xoş günlərimiz altı yüz-cü əlli altıncı ildə idi". Miladi 1265-ci ildə Hülakı xanın oğlu Məngü Teymur Fərs əyalətinin hakimi oldu. Səlcuqların son hökmdarı Əbubəkir Səəd oğlu Səmərqənd gərəkdə şəhər yaxınlığındakı Hülakı xanı təntənə ilə qaxışdıraraq, ətrafındakı keçmiş bağları qalqlarından aydın görünür ki, Türk hökmdarları Fərs şairi Səadinin İrəvən yazmasını, yazıb-yarılması üçün lazımı şəraiti yaradıblar. Sədi, o qərifləndə dəfələrlə Ərdəbilin öz açmış, 10-dan artıq mısrasından türk sözü işlətməmiş ki, bu da xalq anlamında deyil, əsasən gözəl anlamındadır. Sami Sərdarimilli (İbb şahəsində çalışsə da öz üzərində işləyən, dünyəgözümlü arıtan, tarix, ədəbiyyat, etnoqrafiya haqqında yazılan həvəsli oxuyan və təbliğ edən aydınlardır. İkinci dəfə Hafiz türbəsinə olarkən sənəbat bəzəkini demədim ki, İmadəddin İstədad Nəsimişinin Səadət Şəyxiyəvənin bir yazısında oxumuşam ki, şairin Hafiz Şirəzi ilə tanışlığı olub. Səadət xanın yazdığı, İmadəddin Nəsiminin gənciyində Şirəzə oldu, Hafizlə görüşüb. Fikrini əsaslandımaq üçün də İmadəddin Nəsiminin Hafizə yazdığı Fərsə şeirindəki "Biz də sənin kimi müəzzədik küpəsində tələddik" mısrasına nümunə göstərir. Səadət Şəyxiyəvə yazır ki, Hafiz Şirəzinin qəzəllərinin birində "Şirəzədən gədən Nəsimiyə deyən, qayıdıb gəlsin" mısrası var. Hafiz Şirəzi 1389-cu ildə dünyədən köçüb. Deməli, İmadəddin Nəsimi Şirəzə 1389-cu ildəki olub və şəhəri də Hafizdən

simi deyil, həmin dövrdə hökmdar olmuş Şah Şeyx Əbu İshaqın vəzirli olmuş İmadəddin Mahmududur. "Divan"da 8 yerdə nəsimi sözü işlədib. Bu da ad mənasında deyil. Nəsimi, meh anlamındadır. "Divan"da İmadəddin Nəsiminin gənciyində Şirəzə olması, Hafizlə onun gəri Şirəzə dəvət etməsi haqqında əlaqəli faktlar yoxdur. Lakin şeirlərindən aydın olur ki, onun yaşadığı dövrdə Şirəzə Türklər varmı və nüfuz sahibi imişlər. Əla Buna görə də Hafiz yazıb: 37 Əgər an Torkə Şirəzi bə dəst arad dələ mara Bə xələndəyşə Səmərqənd o Boxara. (Tərcüməsi: Əgər o Şirəzi Türk mənim ürəyimə ələ gətirsə, O üzündəki Hindistan xalına Səmərqənd ilə Buxaranı ona başsəlayarım) Sami bəydən xahiş etdim ki, Hafizləzənlin diqqətinə bu mövzunu qaldırırsın. Bəlkə indiyədək gələndən qədər. Nəsiminin Hafizlə tanışlığı, görüşləri haqqında yeni sənətlər tapə bildilər. Şirəzə olduğumuz günlərdə Sədi Şirəzinin, Hafiz Şirəzinin türbəsinə gəlməklə kifayətlənmədik. Bəbə Kuhinin qabını ziyarət etdik, şəhərin İslafan çarşısında tikilmiş Quran qapısının altından da keçdik. Quran qapısı Kəpmişdə Şirəz şəhərinə giriş 6 qapıdan olub. İndi onlardan yalnız biri - Allahu Əkbər bölgəsində Quran qapısı qalıb. İslafan yolu üzərindəki giriş qapısını İzzəddövlə Deyləmi (hakimiyyəti 966-978) tikdirdi. Təbiiətin vurduğu zərərən və bəxmsizlikdən qaçdı qəbilə. Neçə dəfə təmir edilisə də, onu təmir etdikləri və ustalar haqqında bilgi günümüzdəki qalıb qatnayıb. Zindən onur ki, qapını Karim xan Zənd (1705-1779) təmir etdirərək üstündə iki kiçik otaq da tikdirdi. O, otaqlara gözəl xətli yazılmış Quranlar qoydurub. Beləcə, şəhərdən çıxanlar və şəhərə gələnlər bu müqəddəs kitabın altından keçiblər. Hər ayın başında şəhər əhəli Quranın altından keçməq üçün buraya gəlir, qapıdan keçər, bir az dincəlikdən sonra gəri dönərmiş. Beləliklə, şəhərə giriş qapısının ətrafı həm də bir gəzintilə, istirahət yerinə çevrilibmiş. Sonralar Rzə xanın göstərişi ilə qapı sökülüb. Oradakı Quranlar da Parisə aparılıb. Hüseyn İqar ad-

gəldilər. Geyimlərinin, danışdıqlarından aydın görünür ki, yerli turistlərdir. Xarıclər burada az-az gözə dəyir. Şair Əvəzullah Səfərinin verdiyi bilgiyə görə, İrəm bağı Qaşqay xan-larının sarayıdır. Cənub dövründən bu başsaray Qaşqay elxanlarının olub. İslamda mülk toxunmaz olsa da, İrəm bağı iki dəfə Qaşqay elxanlarının öndən çıxdı. Bir dəfə Mətlul xan dövründən sonra sıralı Basirətmük aləsi bu bağı ələ keçirib. İsmayıl xan Sövləddövlə güclənəndə bağı yenidən alır və orada yaşayır. Hökumət qüvvələri ilə Qaşqay elxanları arasında baş verən Simonur savaşındən sonra Pahləvilər binası müdairə etdilər. Bu dəfə də bağı Şirəz feodalılarından və hakimiyyətə yaxınlığı ilə seçilən Qəvəmimülkərin əlinə keçir. Lakin Xosrov xan bağı yenidən pul ilə alır. İran İslam inqilabının ilk illərində Xosrov gücləndikdən sonra bağı hökumətə əlinə keçir. Sonra da muzeyə çevirir. 33 Qarıbəmə gələn o oldu ki, başqa muzeylərə bəna sahibli haqqında geniş bilgi verirdiyi halda, İrəm bağını və oradakı sarayın sahibli olan Qaşqay elxanları haqqında demək olar ki, ciddi bir bilgi verim. Əmin bəylə Qaşqay xanlarının sarayında Sədi və Hafizlə bağı az bildiyim məsələlər Şirəz gələnlərinin əx çox getdikləri yerlər arasında Hafiz və Sədi Şirəzliklərin türbələri durur. Hər iki türbə şəhərin köhnə məhəllələrində yerləşsə də, bir-birindən xeyli aralıdadır. Biz də hər iki məqbərə kom-

gərə də, mən sair haqqında geniş bilgi verməyib, Azərbaycan oxucusunun diqqətindən kənarda qalan məsələlərdən söz açmaqda gəlişəcəyəm. 34 Şəkildə soldan Sami Sərdarimilli, Əli Şamil, Nürəddin Parilə Şeyx Müsləhəddin hörmət əlaməti olaraq bilgilən hakimi Səəd Zənginin oğlunun adını özünə laəbəb götürüb. Saqlıq Türklərindən olan Səəd Zəngi oğlu Atabəylər dövründə Fərs əyalətinin hakimi olub. Atabəylərin buradakı hakimiyyəti təxminən 140 ilə yaxın, yəni 543-684-cı (miladi 1149-1285) illəri əhatə edir. Atabəylər Səlcuqların dövründə təşkil edilmiş bir idarəetmə sistemi idi. Atabəylər zamanında Fərs əyaləti xeyli abadlaşmış, kəhrizlər, su quyuları qazılmış, karvansaralar tikilmiş, ticarət, əkinçilik, heyvandarlıq inkişaf etmişdir. İstər Səadin, istərsə onun oğlu Əbubəkirin zamanında Fərs əyalətində dinc-lik, əmin- 35 amaniq olub. Buna görə də, Səadi Atabəylər dövrünü tərifləyərək yazır: "Bizim ən xoş günlərimiz altı yüz-cü əlli altıncı ildə idi". Miladi 1265-ci ildə Hülakı xanın oğlu Məngü Teymur Fərs əyalətinin hakimi oldu. Səlcuqların son hökmdarı Əbubəkir Səəd oğlu Səmərqənd gərəkdə şəhər yaxınlığındakı Hülakı xanı təntənə ilə qaxışdıraraq, ətrafındakı keçmiş bağları qalqlarından aydın görünür ki, Türk hökmdarları Fərs şairi Səadinin İrəvən yazmasını, yazıb-yarılması üçün lazımı şəraiti yaradıblar. Sədi, o qərifləndə dəfələrlə Ərdəbilin öz açmış, 10-dan artıq mısrasından türk sözü işlətməmiş ki, bu da xalq anlamında deyil, əsasən gözəl anlamındadır. Sami Sərdarimilli (İbb şahəsində çalışsə da öz üzərində işləyən, dünyəgözümlü arıtan, tarix, ədəbiyyat, etnoqrafiya haqqında yazılan həvəsli oxuyan və təbliğ edən aydınlardır. İkinci dəfə Hafiz türbəsinə olarkən sənəbat bəzəkini demədim ki, İmadəddin İstədad Nəsimişinin Səadət Şəyxiyəvənin bir yazısında oxumuşam ki, şairin Hafiz Şirəzi ilə tanışlığı olub. Səadət xanın yazdığı, İmadəddin Nəsiminin gənciyində Şirəzə oldu, Hafizlə görüşüb. Fikrini əsaslandımaq üçün də İmadəddin Nəsiminin Hafizə yazdığı Fərsə şeirindəki "Biz də sənin kimi müəzzədik küpəsində tələddik" mısrasına nümunə göstərir. Səadət Şəyxiyəvə yazır ki, Hafiz Şirəzinin qəzəllərinin birində "Şirəzədən gədən Nəsimiyə deyən, qayıdıb gəlsin" mısrası var. Hafiz Şirəzi 1389-cu ildə dünyədən köçüb. Deməli, İmadəddin Nəsimi Şirəzə 1389-cu ildəki olub və şəhəri də Hafizdən

arçı var...